

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

II 29293

000097054

COBISS •

Библиотека Матице српске

29293

ПРЕДАВАЊА ЗА НАРОД
ИЗДАЈЕ МАТИЦА СРПСКА
СВЕСКА 16.

Проф. Васа Сџајић

Матица Српска

1826—1926

НОВИ САД
ШТАМПАРИЈА ДАНИЧИЋ Д. Д.
1927.

ID = 89379079

105 K 9
II 14017

ПРЕДАВАЊА ЗА НАРОД
ИЗДАЈЕ МАТИЦА СРПСКА
СВЕСКА 16.

Проф. Васа Сџајић

Матица Српска
1826—1926

97054

Mr. [illegible]

Шта је то Матица Српска?

Од свих српских и југословенских данашњих књижевних и просветних организација, од удружења у која људи улазе по својој доброј вољи (а не принудно, рођењем, као у вероисповест, у држављанство) Матица Српска је најстарије удружење. Она је код Срба и Јужних Словена први покушај да се организује добра воља, да се као крто пруће у несаломљив сноп саберу они светли тренутци из живота човечјег, кад је човек збринуо своју бригу, а осећа још снаге, па почиње да мисли на ближњега, на душу.

Покушај је успео. Добровољно удружење које живи од несебичности, од пожртвовности својих чланова, преживело је несравњено јаче принудне организације. Када је, 16. (4.) фебруара 1826., шест пештанских трговаца, и са њима један докторанд права, основало Матицу Српску, Јужни Словени нису сами управљали својом судбином, њихова воља је морала да се повија по несразмерно јачој вољи двеју царевина: аустријске и турске царевине. Данас, кад Матица слави прву своју стогодишњицу, те две царевине су републике, и држе у нашој престоници своја посланства, као ма која друга страна сила.

И треба да преживи слободно удружење сваку принудну организацију, као што све већи број људи треба да постају автономне личности што живе по законима које саме себи дају, као

што треба, са све већим народним богатством, да у људи бива све више господства, то јест службе, не службе за плату, него службе „од избитка срца“. Слободна удружења, какво је Матица, школа су у којој се васпита то боље човечанство које „свој хлеб једе, а туђу бригу води“, које „о свом руву и круву“ служи ближњем, служи народу и човечанству.

Матица је била добра школа преданога рада за народ, и њени први чланови су били добри ученици. Јер, пре сто и пре педесет година, њени чланови нису имали никакво друго право, сем да двапут годишње, о Св. Сави и у августу, отиду у Пешту на јавне састанке Матице, да славе св. Саву и Саву Текелију и да саслушају извештај о Матичину књижевном раду и о стању њених и њој поверених фондова. Чланови нису добивали Матичина издања ни јефтине, као данас, а камо ли бесплатно, како је било од 1879. до 1914. Ништа нису добивали, сем умирену савест: и ја сам помагао да се пострадали мој народ ослобађа од мрака и незнања, од робовања туђину; допринео сам да се у Војводини спреми књижевност и просвета којом ће се користити Србија и Црна Гора у њихову сазревање за улогу Пиемонта, којом ће се користити раја турска и аустријска.

Још бољи ученици ове високе и највише школе су били председници и потпредседници Матице, потпредседници Књижевног јој Одељења, и толики бесплатни чиновници Матице. Они су одлично научили како се часови и дани, месеци и године, проводе у седницама разних одбора; како се напреже најбоља памет и тражи најбољи пут за народну установу. Сто година аката и записника у Архиви Матице садрже сјајне

сведоџбе о несебичности и пожртвовности ових трудбеника. Михаил Јоановић, један од првих председника, Наум Бозда, који је девет година био бесплатан и најтачнији благајник Матице, Георгиј Марго, први надзиратељ Текелијанума, Сава Текелија, Павле Којић, Платон Атанацковић, Стеван Брановачки, Борђе Натошевић и Милош Димитријевић, све су то трудбеници који су, само смрћу спречени, изостали из безбројних седница Матичиних. Сви они сведоче да је у бољем човеку јачи анђео од ђавола, да он за корист заједнице развија не само лепшу, него и јачу снагу, него за корист своју и личну. Кад се Матица, године 1842., борила да за нашу народну интелигенцију спасава Текелијину оставину, и кад је ставила на коцку половину свога фонда, искала је она помоћ и жртву и од полуоднарођена праунука Арсенија Чарнојевића, од Петра који је био једини Србин у чанадској вармеђској конгрегацији, и довикивала му је да помогне „дјело ово које се не вас, не нас, не садашњег само рода и народа нашег, но будућности неизмериме у великој мери тиче“. А како се гроф Петар Чарнојевић одазвао, како је дању и ноћу радио, одолевао мржњи целе конгрегације на Србе и Матицу, то лепо каже Стојковић: „Никад Г. Чарнојевић није своје ствари тако свесрдно отправљао као сад заведенија нашег“.

Па и чиновници Матичини, већином, то нису чиновници који су овде склањали и добро наплаћивали своју неспособност. Већином, то су благородне душе које воле неправду поднети, него је учинити, воле кад више дају, а мање примају. То је Теодор Павловић који бесплатно врши дужности Матичина секретара; то је Наум Бозда који девет година, бесплатно и најсавесније, рукује Матичином благајном; Георгиј Марго који бесплатно

надзирава Текелијанум, а чији син, Теодор, бесплатно лечи Текелијанце преко осам година; Георгиј Стојаковић, најспособнији Србин, који пет година бесплатно ради за Матицу као пероводитељ или актуар. Оваке чиновнике и кад је плаћала, Матица није могла платити по њиховој способности. Како и да плати фискала Стојаковића и фискала Вучетића који би на своме месту били у народној држави као организатори правде или управе?

О првоме смо, на основу Матичиних Протокола, мислили да је био плаћен фискал још године 1853., тако се ревносно заузимао за Матичине интересе код суда; из његова пак писма Матици видесмо да јој је био фискал само до почетка револуције 1848; о другом је тачно рекао Мих. Полит у некрологу: „Вучетићево заступање Матице није било само проста адвокатска ствар, већ је ту било љубави и одушевљења за корист онога завода, у коме је Српство свој наслон тражило.“ Како да плати секретаре, Јована Ђорђевића и Јована Бошковића који су показали да умеју бити добри министри просвете? Или, зар су књижевници од вредности Георгија Магарашевића, Јакова Игњатовића, Јована Суботића били плаћени, кад су за рукопис од десет штампаних табака добивали 50 или 100 форината сребра? Зар се могла платити племенита служба Тихомира Остојића?

И још, овде су поменуте само заслуге првака. А зна се да у свакој борби главни терет притискује рамена Незнанога Јунака, да је његово јунаштво највеће. И Матица Српска значи стогодишњу борбу, и у њој је био највећи подвиг Незнанога Јунака. Да како да крстимо, примера ради, дивну службу пештанског трговца, Јоана

Трифоновича који се за члана уписао још године 1837., кад је сасвим без снѣбивања могао име своје да пише са два н, с омегом и јор, а презиме с ижицом и омегом и с оним в, какво је писао Доситеј. 16. маја 1840., он је изабран за под- или *vice*-председатеља Матице, али је ускоро назван њеним старешином, и биће то до 30. априла 1864, и дочекаће у тој служби дане кад ће млађи чиновници Матице по вуковски записивати његово име у протоколе. Кроз све то време, он надзирава Матичине некретнине, врши преоправке, путује ради њих у Арад, а о покретнинама саставља рачуне: бесплатно деценијама врши дужности потоњег контролора, данашњег књиговође. Већ у дубокој старости, он 1864. у мају долази с председником Павлом Којићем у Нови Сад да пресели Матицу, и новосадска Матица га не разрешава од дужности, него бира 76-годишњег старца у надзорништво Текелијиног завода; узалуд се он отима и спомиње старачку слабост, „а особито вид очију мојих посве ме изневерио“, Матица покушава да га преко Којића приволи да и даље брине њену бригу, и тек у децембру 1864. бира му заменика.

Тако, ето, изгледа служба друштву и народу, којој се досад већбало у Матици неких пет нараштаја наших. Та служба, јефтина као хлеб, то је оно чиме живе друштва какво је Матица. Сва имена која смо споменули, и још многа непоменута у овој читуљи, имена су благородних душа које су се дале, као Гојковица млада, узидати у темеље наше Матице, па су је сачувале од рушења, док се око ње померају границе држава и пропадају царевине са својим армијама и добро плаћеним чиновницима.

Крајшка Историја Матице Српске

Служба Матичара овој установи била је у толико тежа и лепша, што се Матица скоро никад није грејала на сунцу благонаклоности државне власти. Напротив, сто година њена културнога рада, то је сто година борбе против зле воље државне власти. То показује и најкраћа историја Матице. Ми ћемо је летимице прећи, јер ћемо и тиме дати стваран одговор на питање: Шта је Матица Српска?

16. (4.) фебруара 1826., шест трговаца у Пешти примили су Устав који је нашој Матици дао име, председника и редовника, и прописао јој задатак. Истога дана, њих седам су у касу уплатили по 40 форината сребра (по 100 форината бечке вредности, валуталних или шајна), па је тако основан и фонд Матице, помоћу ког се могло приступити главном њеном задатку: издавању *Летописа* и посебних књига. Треба знати да је Матица створена управо ради тога, да не би Летопис престао излазити.

За годину 1825., Георгиј Магарашевић је почео издавати скоро први наш часопис, Србску Летопис, и обећао четири књиге годишње, јер је било толико годишњих вашара у Пешти, са којих су књиге разношене у доње крајеве. Магарашевићев издавач, накладник, Константин Каулици, запео је већ после треће књиге. У њој, он четврту књигу одгађа за мај 1826.: „Летопис за годину 1826 из многи узрока пре маја месеца изићи не може“. Многе узроке није Каулици морао спомињати, пошто њих Магарашевић своди на један: „због недостатка потребни трошкова.“ Организовањем Матице, стварањем и јачањем њенога фонда, тај је узрок уклоњен, и Летопис спасен до данас.

У каква је времена основана Матица, најбоље нам показује то што она није смела од власти да иште одобрење својих статута. Добро је и радила што се упустила у посао, не иштући потврду од власти. И Георгиј Магарашевић и Јован Хаџић могли су знати дугачку историју одобрења Новосадске Српске Гимназије: о св. Сави 1810 је створен фонд и заискана дозвола за гимназију, а тек у годинама 1816 и 1818 је потврђено основно писмо и дата јој привилегија. Да бечка власт не би ни Матици брже и радије изишла у сусрет, показало се још године 1857, кад је њена дирекција полиције својој врховној власти отворено саветовала да не треба Матици допустити да и даље постоји. Дирекција признаје да се Матица, откако је под њеним надзором, чува од српске политике, али није тако радила пре Буне и у Буни. И сад, Матица није напустила, него само одгодила своју српску политику која се скрива под плаштем њенога књижевног рада, па би најбоље било да се Матица распусти.

Тако је полиција писала Намесничком Већу двапут, 1853 и 1857 године. Оснивачи Матице као да су тако што слутили, нису искали одобрење власти, него су учинили овако: изнашли су неки акт из године 1812., у ком је изражена царева жеља да се подигне фонд из кога би се штампале књиге добрих књижевника; па су изјавили да би Срби учинили велики грех који им цар никад не би опростио, кад не би испунили цареву жељу. Тобоже, зато и оснивају Матицу. Она и без потврђених правила није тајно друштво. Свака књига Летописа, и свака друга књига коју Матица даје штампати, иде најпре власти на преглед, на цензуру, и на њој пише да је

издана Трошком Матице Србске, а власти је Матица позната и по томе, што су већ од године 1827. почеле тужбе Срба, Матичиних противника, на њу.

Ово адвокатско извијање и увијање није помогло године 1835. Власт је тада обуставила рад Матице, и позвала је да поднесе своје Статуте на потврду. Скоро две године су трајале и сад истраге и преговори док није Матица добила потврду Статута од године 1826. И кад је, почетком године 1837., Матица прегла да обнови свој рад, нашло се у њеној каси свега 1.012 фор. сребра, све друго је било уложено у књиге. Тако да би се чисто могло рећи да је 1835. онемогућен живот првој Матици, а 1837. да се појавила нова једна Матица. Ова је прегла да ојача свој фонд, зато се савијала око Саве Текелије, кога је изабрала за доживотног председника. Имајући потврђен Устав, и Текелију председника, Матица је сад имала више поверења код народа, те се поче јављати више чланова и више приложника, тако да је Матица ускоро могла закључити да свој фонд чува неокрњен, а да троши само приходе од фонда. „Како смо уредили да Матица не сме трошити ни крајцаре од капитала, — пише 25. октобра (6. нов.) 1841. епископ Платон Вуку Караџићу, — но само интерес, и после других неких нових уредба, јављају нам се нови приложници; тако ономадне у сесији 1600 ф. в. в. предало се касиру.“ Поштено опет руковање и фондом и приходима учинило је да су родољуби почели Матици да поверавају своје завештаје и задужбине: међу првима Јован Нако, Сава Текелија, Павле Јовановић . . . Спахија Јован Паликућа (Палик-Учевни) учини још више: он не основа посебну задужбину, него дарова

Матичину фонду 10.000 фор. сребра. Текелија опет даде Матици стални дом, и она постаде зборно место за Србе: о св. Сави и о летњем пештанском вашару, у Матици се састајали многи Срби који су веровали у лепшу будућност народа, и вољни били радити за њу.

После Покрета, настали су за Матицу доста тешки дани. Стега Бахове полиције се осетила и у Матици. За сваку седницу, за сваку скупштину треба имати дозволу полиције. Ако дозвола закасни, заказана скупштина се не држи. И увек је присутан комесар. Сем тога, исти онај главни комесар полиције, злогласни Протман, који је од Мађарске Академије, године 1853., искао да мења своја правила, искао је то и од Матице, захтевао је да она поново иште дозволу да постоји, а у свом извештају о њој саветовао је Намесништво да је забрани.

Но највећа је невоља била што су Срби, дотле чиновници у Будиму и Пешти, дошли за службом у Војводину. Број будимпештанских чланова се тако проредио, да је Матица већ 18. августа (1851) једнодушно закључила да пресели у Нови Сад. Дабогме да се Протману ово учинило врло сумњиво. „У средини српскога живља, денунцира он Матицу, било би њој врло лако да, под плаштем књижевног рада, врши успешну пропаганду за сепаратистичке њене интересе.“ Зато се и није могла Матица преселити, док нису Французи потукли Аустрију код Мађенте и Солферино, па онемогућили и Баха и његова Протмана. Тек 1864., тринаест година после првог закључка, пренесена је Матица у „гнездо Српства“, како се говорило пре сто година.

У Нови Сад је Матица дошла као имућно друштво. Будимпештански трговци и чиновници,

ако нису умели књиге писати, једно су несумњиво умели: капиталe добро смештати на приплод, и штедети новац. Чекајући дозволу да Матицу предаду Новоме Саду, они су старачки завезивали пару да, при предаји Матице, не буду постидни. И, што су хтели, то су и постигли: године 1864, Будимпешта је испратила у Нови Сад Матицу с фондом који је у готовом имао 43,948.33 фор. а в. и с великом Библиотеком и богатим магацином књига; с фондом Јована Наке, од чијег интереса се већ накупило 13,716.43 фор. а в.; са стипендијским фондовима, од којих је Текелијин износио 173,139.86, а Павла Јовановића 33,839.34 фор. а в.

Само, док је Матица у Новом Саду скоро узалуд тражила учене Србе који би се бавили више књижевношћу него политиком, дотле је Пешта нашла поравнање с Аустријом, па ће ускоро она да напада на Матицу. Први је нападај био опрезан: нашао се Србин, некад тако популаран генерал Стратимировић, да покуша отети Матицу из руку Народне Странке, 1868. Пошто није успео, Стратимировић је затражио помоћ министра унутрашњих дела, опет без успеха. Четири године касније, нападач ће се звати барон Мајтењи који ће да жари и пали по Војводини, и насрнуће на Матицу, и биће одбијен. Опет две године потом, 1874., државни тужилац с полицијским капетаном и два упарађена пандура силом односи списе из Матице, и тек пресудом апелационог суда добија Матица своје књиге и списе натраг, непотпуно. А онда јануара 1875., стигла је Матици наредба да сели натраг у Пешту. И развио се бој између угарског министра просвете и Матице који је трајао четири године. Јача је била Матица, уколико се није вратила у Пешту. Али је ослабљена

тима што јој је до данас одузета управа Текелијиним задужбином, и што је из ње однесена лепа библиотека Саве Текелије. Народу нашем служи, међутим, на част што је пожурио све новим и новим завештањима Матици тако да је, године 1884., фискал Илија Вучетић већ могао да изјави у Главној Скупштини:

„Кад је пре осам година високо министарство Матици Српској онако неоправдано одузело управу и руковање великом задужбином највећег до сада народног добротвора Саве Текелије, онда су све закладе укупно, што су још остале под управом овога друштва једва трећи део сачињавале од онога иметка, који је до тада под руковањем Матице Српске стојао; сада се пак ни за пуних осам година које оснивањем нових, овоме друштву поверених задужбина, које намножењем главнице досадањих заклада тај народни иметак тако намножио, да је већ скоро сасвим испунио ону празнину, што је одузимањем фонда Текелијиног постала.“

Пештански власници су и даље налазили начина да Матици шкоде. Они су именовали сталног комесара коме је Матица морала, тобоже на име канцелиријског материјала, плаћати 500 К годишње. Из прихода, намењених унапређивању књижевности, морала је Матица да награђује шпионску службу. Поред тога, они су ограничавали право Матице да свој живот и рад саображава потребама времена. Почетком деведесетих година Матица покушава да модернизује свој Устав; године 1896. мора она да одустане од покушаја, због захтева Министарства Унутрашњих Послова, које је хтело да јој окрњи већ стечена права. Најзад, и право Матице да сама себи бира председника ограничено је тако да је морала бирати личност

која је била Пешти по ћуди. А кад је та личност, немаром својим, омогућила проневеру у години 1911., морали су Војвођански Срби напрегнути све своје снаге да, под вођством Тихомира Остојића, Матица дочека Светски Рат светла чела и с мирном савешћу установе која је дала свој прилог народу, народу борбе и страдања.

Шта је Матица изредила за српску књижевност и просвету?

Ако сад разгледамо, шта је Матица урадила за српску књижевност и просвету, наћи ћемо ово:

Кад је Матица прихватила посрнути *Летопис*, тада код Срба и код Хрвата није излазио ни један часопис и ни једне новине, и није штампано десет српских књига годишње. Мало се који Србин тада, крај свеће, у ноћној тишини, из књиге обавештавао о свом и о напреднијим народима, о начинима како бисмо могли стићи те народе који су нам у просвети измакли, а још је мање било Срба који су своје искуство и плодове свога бављења науком исписивали црним словима по белој хартији. Чему то и да раде, кад не знају хоће ли наћи добротвора да плати штампу! Није ли Рајићева Историја, истинска учитељица читавих нараштаја наших, деценијама почивала у ковчегу, као и Орфелинов Вечити Календар, права свећа под посудом.

То, чега пре сто година нисмо имали, дала нам је Матица: Летопис који ће до Буне излазити у четири књиге годишње, тачан као сат, с прекидом само онда, кад га полиција забрани; од кога ће до Матичине стогодишњице изићи неких 320 књига велике осмине које увек имају пре десет него ли пет табака штива. И дала је скоро

исто толико других књига: преко 150 Књига за Народ, неких 50 Књига Матице Српске и шездесет књига изван сваке збирке. Најзад, издавала је три године Стаматовићеву *Србску Пчелу*, за седам година *Календар Матице Српске*, и пет година популарнији од Летописа часопис, *Матицу*.

Читаву једну библиотеку, дакле, износе оне књиге које је Матица штампала о свом трошку. А далеко већа ће бити та библиотека, ако јој додамо оне књиге које су написане зато, јер је Матица задавала писцима задатке, па добре рукописе, а неки пут и већ штампана дела, награђивала, те код учених и даровитих људи подржавала вољу да пишу и да се баве науком.

Толико је учинила Матица за српску књижевност, ако гледамо на коликоћу. Запитамо ли шта су те хиљаде штампаних табака казивале нашим читаоцима, одговор неће бити много неповољнији.

Пре свега, треба знати да је Матица отпочела свој издавачки рад у врло срећно време. Од 1819. године, у Новом Саду је живео и радио на стварању науке о Словенима велики научењак Шафарик. Чак је врло вероватно да је и сама Матица плод Шафарикова рада међу Србима. Чињеница је опет ово: неки од главних Шафарикових радова штампани су тек после његове смрти; Летопис је, међутим, дао Шафарику могућност да много раније објављује плодове својих изучавања о прошлости и садашњости, о књижевности и другим просветним установама Словена; да казује своје критичне мисли о старој и о савременој књижевности Срба. И не само строгу науку Шафарика; Матичина издања су уносила у наше друштво и просвећени патриотизам једног Лукијана Мушицког, Георгија Мага-

рашевића; она је ширила код нас Дух Списанија Доситејевих.

На тај начин, Матица је знатно унапређивала национално и културно буђење нашег народа, јачала свест о његову праву на самосталан народни живот, и о његовој дужности да по овој парцели наше планете посеје школе и радионице, књижнице, архиве и музеје, а од својих синова да васпита наравствене Милоше, Канте и Лаво-азјере. Ова два идола, народна самосталност и народна просвета, или ове две звезде имајући пред очима, Летопис је почео чланком *Косово* и почео стиховима Мушицког, а одзивао му се одиста вас народ од Пеште до Црне Горе: бечки и пештански трговци, и племић из Арада, и Кнез Милош и Господар Јеврем и Кнез Михаило; и Петар Петровић Његош и Александар Карађорђевић син; Његош шаље и прилог од 100 фор. и песму у којој оплакује смрт свог учитеља, и главног песника прве Матице, Мушицкога: „паде гениј рода . . . орао крилати, житељ надоблачни, високо-летећи . . . храм српских муза“ . . .

И не само да је књижевним радом у Матици буђена национална и културна свест код Војводинских Срба, него су духови припремани и за онај тренутак када се поколеба власт Беча и кад буде Србима у Војводини, бар за кратко време, омогућено самоопредељење. Под строгим надзором Метернихове полиције, под управом будимпештанских трговаца и чиновника, Матица је више мислила на миран културни рад у цркви, школи и књижевности, него ли на револуцију. Али се у њој окупља Омладина, надахнута идејама француских револуција и читањем Ламартинове *Историје Жирондиса*, одушевљена подвизима Кошћушка. Ова омладина покрене Мати-

чаре и изради да се 17. (5.) марта 1848. у Матици искупи „велики број Срба из разних крајева“ који, после три дана саветовања, формулише у 17 тачака захтеве за обезбеђење српских народних интереса. Из Текелијанума полазе тада Срби пред Народни Музеј на кратковремено братимљење с Мађарима.

Па, ако се учешће Срба у револуцији 1848. и 1849. и није равнало правцем који му је даван из Матице Српске, коректура Српског Покрета је вршена и у Матици: српско-мађарско измирење под Бахом много је потпомагао млади Јован Ђорђевић, секретар Матице, и још млађи Јован Јовановић-Змај, опет чиновник Матице, преводилац Петефија и Арања. То измирење има свој празник у прослави стогодишњице од рођења Саве Текелије коју је Матица Српска 1861. приредила у Новом Саду. Измирење је учињено у име мисли о политичким слободама у Угарској и о националном ослобођењу Балкана. У тако здравој атмосфери се код Војводинских Срба окупља Народна Либерална Странка, и процвета можда најлепша наша Књижевност, не без издашне помоћи Матице Српске. Почев од 1864. године, Народна Странка све више осваја Матицу и кроз њу помаже књижевност Јовановића-Змаја, Буре Јакшића и Лазе Костића, књижевност која је не само задовољавала идеалне потребе нашег друштва него била и поуздан чувар народности, у стопу пратила наше борце и помагала их у слободарским и просветним њиховим подвизима.

Па и кад је у животу нашег друштва настала низбрдица, кад је наступило растројство, малодушност и немар, и онда је Матица чувала свети пламен да се не угаси. И почетак новог прикупљања народних снага и новог полета чињен је

у Загребу у Привреднику и, истовремено, у Матици Српској. И данас, кад Војводина тражи своје место у Југославији и кад тражи којим идеалима да служи, њена су издања отворена расправљању тих проблема, као и општих културних и социјалних питања.

И то није све. За књижевност је радила Матица и онда кад је радила за просвету, кад је примала стипендијска завештања Саве Текелије и Павла Јовановића, кад је њима тако савесно руковала да им се број дигао на осамнаест, и кад је додељивала стипендије најбољим молиоцима. Пет стотина и четрдесет јесте број Срба интелигената који су школовани помоћу задужбина под надзором Матице; тако је њихов број израчунао један Матичин питомац од јуче који једнако тражи и налази начине, како да одужи свој стипендијски дуг. А таквих питомаца, који су свој дуг одужили службом народу, имала је Матица више. Ако споменемо да није без Матичине ванредне помоћи свршио науке Светозар Милетић, да је њен питомац био Милош Поповић, брат Даничића, Љубомир Радивојевић, Јован Ђорђевић, Никола Крстић, Паво Ивановић, Александар Гавриловић, Ђорђе Вукичевић, Михаило Сабовљевић, Димитрије Бранковић, Константин Бошковић, Константин Руварац, Васа Ђурђевић, Јован Туроман, Илија Огњановић, Илија Вучетић, Миша Димитријевић, Лазар Томановић, Урош Предић, Павле Јовановић . . . онда ће сваком бити јасно да, својом стипендијом, Матица није увек васпитала локалне прваке и вође народа, нити само купце и интелигентне читаоце српске књиге; на против, да је и овим путем унапређивала и књижевност и просвету нашег народа.

*Учешће појединих наших крајева у живојшћу
и раду Матице*

Кад је основана, била је Матица једина књижевна и просветна организација код Јужних Словена. Зато у њеним књижевним стечајевима судељују сви Срби, па и Хрвати, отуд се сви Срби уписују за чланове. Ипак, код оваког слободног удружења је природио да највише чланова има у месту седишта свог. То место је највише под утицајем оваког удружења, оно највише увиђа користи од њега, највише је у прилици да сарађује и да се одужује удружењу. Отуд је, на пример, Будимпешта дала Матици, до године 1897, четрдесет и пет чланова, док их је Београд у исто време дао свега седамнаест. И још је примање чланова из Будимпеште било јако отежано. Докле је год Матица била у Пешти, члан Матице који живи у Будимпешти био је већ тим самим члан и оних одбора који се данас зову Управни и Књижевни Одбор. Требало је, дакле, и морало се пазити ко да се прими у друштво. Ако се могло само слутити да неко жели ући у Матицу ради какве партизанске намере, такав није примљен, и чланарина му је враћена. То је учињено почетком 1847. године, кад није примљен за члана Евгеније Ђурковић, високородни краљевски советник и народних школа виши надзиратељ, — иако га је пријавио епископ Платон Атанацковић —, и није примљен Јован Грочански, актуариј код Депутације која је управљала фондом народних школа. Убрзо, већ у току године 1847, показало се да је Матица добро радила што ту двојицу није примила; трећи из тога друштва, неки Димитриј Јовановић, меничног суда приседник, који је изиграо опрезност Матице, те је примљен за члана, већ 13. јуна 1847 пише Матици писмо на

мађарском и српском језику, „нерасмотреног укора и недотупавне претње пуно“, које је Матица с одважним негодовањем одбацила као „изрод странчарења и тежења к ненародној цели, да и самом раздору.“

И поред таквих непримања чланова, ови су се увек највише јављали из средине у којој је живела и сама Матица. То ће се видети из овог случаја. Године 1853., Новосађани дознају да ће се Матица преселити у Нови Сад, и само на ту вест уписује их се седамнаест за чланове, док сви други наши крајеви уписују те године седам чланова. Године 1861., Нови Сад опет даје шест од свега десет нових чланова. А кад Матица већ сели у Нови Сад, овај уписује 41 од 112 нових чланова.

Према томе, разумљиво је да је несразмерно велик део Матичиних чланова дала Војводина, да су Војвођани оснивачи скоро свију фондова Матице. Јер је Матица задовољавала управо оне потребе које су осећане у Војводини. Зато, кад је Тих. Остојић, године 1913., правио статистику чланова Матичиних, израчунао је да је, од 2161 чланова колико се свега уписало до тада, свега 75 чланова из крајева који нису били у аустроугарској монархији: 46 из Србије (већином Војвођани из Београда), 16 из Црне Горе, из остале Европе 8, из Америке и Азије 5. Из Далмације се уписало 41, из Босне и Херцеговине 100, из тадање Аустрије 20, из Хрватске и Славоније (без Срема) 365, из Срема 431, из Баната 413, из Бачке 664, из српских оаза у Угарској 52.

Више, може бити, него прилозима, обраћали су се остали југословенски крајеви Матици молбом да им помогне задовољити културне своје потребе. Доста јак издавач књига, Матица је била у стању да разним установама дарује велик број

књига; и којој би даровала, ова је могла рећи да има библиотеку. На тај начин, на свим странама наше земље оснивала је Матица библиотеке. Године 1856., Ломпаланачко Обштество, „желећи у свом месту заведено читалиште снабдети с нуждним књигама, моли Матицу Србску да би от свои собом издани књига по један примерак читалишту реченом на дар принела“, што је Матица радо учинила. Или, на пример, године 1898, Матица поклања читаву библиотеку својих издања: Збору редовничке младежи босанске у Печују; Napredku, obrazovnom društvu učiteljskih pripravnika u Zagrebu; Српској Омладини у Гилану. Не треба бројати оваке случајеве, јер је њихов број врло велик: према овде споменутих случајевима може се судити колико је Матица овим путем радила на пропаганди идеја изражених у њеним издањима, и на ширењу просвете у целом нашем народу.

Данас Матица није једино друштво своје врсте чак ни код Срба. Као Просвета у Сарајеву, као Matica Hrvatska у Загребу, она треба тек да нађе своје место у прегнућу нашег народа с којим ради на дизању просвете. То „своје место“, од сличних установа, понајбоље је нашла Српска Књижевна Задруга. Овогодишња прослава Матице и Просвете треба да помогне сређивању и организовању приватне иницијативе у целој нашој држави, у колико ова ради помоћу књиге на дизању просвете.

На прагу другог сјолећа

У сасвим другим приликама, Матица је већ прекорачила прву своју стогодишњицу. Данас, на срећу, она није једино српско ни југословенско

просветно удружење приватне иницијативе, и она не мора да брине бригу целе нације. Али, она има и вољу и дужност да живи, да ради. Ту су јој дужност завештали наши предци; скоро сви, они су остављали задужбине од којих ће се трошити само приходи, док главно остаје, заштићено од сваке случајности Фондом Матице. Зато се у првим уставима Матице не говори о случајности њенога престанка. А кад аустријска полиција, 1855., иште да се и о томе поведе реч, Матицина Скупштина уноси у свој предлог устава: „Цель или опредељење Матице таково је, да никада престати не може“.

Матица има и вољу да живи. Без те воље не може бити ова област, где се тако ревносно ради на њивама, у радионицама. Живот ове области, с привредним високим развојем својим, с народним и културним шаренилом својим, с толиким богатством архива и просветних установа, он иште установу која ће га проучавати, и дозива уметност која ће га преображавати. Шаренило нашег живота иште да буде организовано.

То од нас иште и држава и народ. Њихова снага јесте снага области из којих састоје. Држава ће бити богата онда ако свака област, без прекида, повећава своје богатство: привредно, умно, наравствено. Да се из дана у дан повећавају та богатства Војводине, на томе има да ради Матица, уз помоћ нас свију. Вођени за руку Матицом која ће баш у ове дане, својим Албумом Уметности у Војводини, својом Споменицом, и својом изложбом да изнесе пред задивљене очи синова и кћери овога краја велико богатство културе, велико наслеђе које су нам предци завештали, сви ми треба да постанемо свесни оне

истине да племенито порекло обавезује човека
да буде бољи. И да прионемо сви, па да уна-
предимо тековину од пет нараштаја наших, Ма-
тицу Српску која
да живи, да напредује, да цвета!

